

דין צלתה מרובה מחמתה בהכשר סוכה

במסכת סוכה (כב:) מדייקים מהמשנה הראשונה במסכת שאם צלתה וחמתה שווים הסוכה כשרה, ומהמשנה (כג.) משמע שאם הם שווים הסוכה פסולה, ומתרצים כאן מלמעלה כאן מלמטה. ופירש רש"י, כשהם שווים מלמעלה פסולה "לפי שחמת האויר נראית בארץ רחבה הרבה מן הצל של סכך", וכשהם שווים למטה כשרה "בידוע שהקנים רחבים מן האויר."

א. הקושיים בדברי רש"י

לכאורה דברי רש"י צריכים ביאור שמשמע מסוף דבריו שהצל מלמטה הוא סימן לגלות לנו אם גג הסוכה די מכוסה, ואם הצל מלמטה שווה לאויר מלמדנו שרוב הגג מסוכך וכשרה. וזו הלכה יוצאת ממשנתנו (ב.), "ושחמתה מרובה מצלתה פסולה." אמנם מריש דברי רש"י משמע שהצל מלמטה הוא סיבת הפסול, כלומר שבעיני רוב הסוכה מלמעלה להיות מכוסה כדי שיהי' רוב מקום ישיבת הסוכה מלמטה מוצל ע"י הסכך, כדמשמע מביאורה של הסוגיא למשנה (כב.) וא"כ צ"ע לפרש כוונת רש"י אם הכשרה של הסוכה תלוי על רובו המסוכך או על רוב צל מלמטה. ועוד הקשה ר"ת (כב.; ד"ה כזוזא מלעיל וכו') איך מישבים דברי רב פפא בסוגיין שסובר כי הדדי פסולה דאמר היינו דאמרי אינשי כזוזא מלעיל כאסתרא מלתחת, והא איהו הוא דאמר (טו.) פרוץ כעומד מותר.

ב. שיטת ר"ת, הר"ן, והמאירי

והנה ביסוד זה אי סיכוך גופו או רוב צל סיכוך מכשיר הסוכה כבר נחלקו בזה הראשונים. ע"י בדברי הר"ן (א) בדפי הרי"ף, שסובר שעיקר דין סכך הוא להצל ושיעור סכך הוא כדי להצל ושלא יהא הצל המועט בטל בחמה המרובה. וחמתה מרובה מצלתה היא סיבת הפסול. וז"ל (י): "... שכיון שאם הם שווים מלמעלה האויר רבה מלמטה וסוכה בצל תליא מלתא הרי פרוץ שלה מרובה על העומד ... עכ"ל. וכן מדגיש באומרו (א) שאפילו לרבי יהודה של"ב שיהא הסכך מיצל תחתיו כיון שהוא מכשירו למעלה מעשרים אמה כדמוכחא בגמרא וסיפא דמתני' דברי הכל היא, אפ"ה בעי מיהא שיהא מיצל וכל שחמתו מרובה מצלתו אין כאן צל, ע"ש.

וסילק בזה קו' הר"ת (כב: תוס' ד"ה כזוזא מלעיל) שאמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כזוזא מלעיל כאסתרא מלתחת, ורב פפא גופיה סובר (עירובין טו:) פרוץ כעומד מותר. ולדעתו של הר"ן משמעות הדין דפרוץ כעומד לגבי סוכה היינו שכשיש צל כחמה מלמטה כשרה והיינו כלשון סוגיין.

ולמאירי עוד דרך לבאר לשון סוגיין שגם הוא סובר שעיקרו של סכך הוא כדי להצל ומוסיף שאם צלתה מרובה כשרה הסוכה, לא שנא למעלה מתחת לסכך לא שנא למטה ע"י מקום הישיבה. וז"ל (כב. ד"ה ענין), ופירשו בה גדולי הפוסקים (הרי"ף) שאם שוים למטה כשרה כשרה בידוע שהצל מלמעלה מרובה, ואם שוים מלמעלה בתחתית הפנימי של הסכך, כגון שיש בין קנה לקנה של סכך כמלא קנה אויר פסולה, בידוע שהחמה למטה בקרקע הסוכה מרובה. ולמדת שכל שצלתה מרובה מצד אחד או מלמעלה או מלמטה אעפ"י ששוים מצד אחר כשרה, ומכל מקום לזו הצרכנו ר"ל שתהא צלתה מרובה מאיזה צד או מלמעלה או מלמטה כדי שיהא עומד מרובה.

וע"ל בתוס' (שם) שר"ת ביאר בא"א וז"ל, כאן מלמעלה מי שמודד האויר מלמעלה כי הדדי כשרה לפי שהוא עומד כפרוץ, אבל העומד מלמטה בארץ ומעיין כלפי מעלה דומה כי הדדי פסולה לפי שהאויר שהוא רחב כי זוזא דומה בעיניו קטן כאיסתרא מחמת שהוא רחוק ממנו, עכ"ל. וברור מדבריו שבעיני רוב הסכך גופו כדי להכשיר הסוכה.

ג. ביאור בדברי רש"י ונפק"מ בין רש"י וראשונים

וברור שסובר הר"ן והמאירי שצל הוא סיבת הכשר סכך. ור"ת סובר דהוי סימן להכשר הסכך. אבל דברי רש"י צל"ב, שמשמע שצלתה המרובה מכשירה גם מטעם דהוי סימן להכשר סכך וגם ממה שהצל גופא מספיק להכשירה. ומוכרחים אנו לומר בדבריו כדי שלא יהיו סותרים אהדדי, שב' דינים יש בצלו של סכך: (א) שהצל הוא סימן להראות לנו שהסכך די מכוסה. והיינו הצל מלמטה שמשערים אותו כשהחמה בראש כל בנ"א. ואם שווים חמתה וצלתה הרי הסוכה כשרה.

ובזה מבואר תוקפה של קו' של ר"ת על דברי רש"י וחוסר ישובה ע"י דברי הר"ן. הנה הקשה ר"ת שמדברי רש"י משמע שר"פ סובר בעיניו רוב גגו של סוכה מסוככת, אמנם ר"פ סובר עמוד כפרוץ וא"כ אילו היו הסכך והאויר שווים מלמעלה לדבריו מהני. הר"ן תירץ שבדיני סוכה פרוץ כעומד מוגדר כאויר נגד צל ובעיני אויר וצל שווים ובזה הסוכה והסכך כשרים. אמנם לפי דברינו מבואר יפה קושיתו של ר"ת ואי-סילוקו ע"י תירוצו של הר"ן. הרי לרש"י הצל ג"כ נחשב כסימן ולא כסיבה בלבד וא"כ אויר וצל שהם שווים מלמטה מלמדנו שיש מספיק מכוסה למעלה, שיש רוב למעלה, וא"כ קו' הר"ת על רש"י במקומה עומדת. ואולי רש"י יבאר שדינו של ר"פ שפרוץ כעומד מותרת אינו שייך לסימן בעלמא אלא לגוף הדבר.

וסובר רש"י שיש עוד דין שני בדין צל סכך, (ב) שרוב קרקעית הסוכה תהי' מוצלת במשך כל היום, ורוב חמה פוסלת הכשר סוכה. והיינו שאם הם שווים למעלה פסולה וז"ב משנה ראשונה במסכת.

וראי' לזה מביאורו של רש"י בדין סוכה מדובלת, דהיינו קנה למטה וקנה למעלה, בריחוק ג' טפחים ואין בקנים טפה ברחבן. רש"י סובר שאם במשך היום יש שעות שהחמה שבא מן הצדדין מרובה על צל הסוכה פסולה. וע"ל בתוס' (כב. ד"ה קנה עולה וקנה יורד) שכן ביאר בלשון רש"י וחולק עליו שסובר שאם כשהחמה בראש כל אדם צלתה מרובה מחמתה אין לפסול מטעם החמה שבאה באלכסון מן הצדדים. ולכאורה בנקודה זו חולקים רש"י ותוס' שאם דין צל הוא שיעור בכמות הסכך בלבד ומגדיר סכך כשר יש לעמוד עליו ועל שיעורו בשעה אחת ביום כשהחמה בראש כל בנ"א, וכדביאר בהדיא בריטב"א (ב). אמנם לרש"י שיש דין נוסף שכמות הצל מגדיר הכשר סוכה, מסתבר לומר שיבאר שאינו מספיק שיהי' הסוכה מוצלת בשעה אחת ביום. וא"כ נפק"מ גדולה יש בין רש"י ושאר הראשונים בסוכה שמטעם פיזור הסכך יש שעות שחמתה מן הצדדים מרובה.

הנה לדברי רש"י מבואר למה סידר רבי דין צל בשתי משניות שונות ע"י שינוי לשון קצת, דהרי ב' הלכות שונות יוצאות מהמשניות. בגמ' לעיל (ב.) שלמדנו שחמתה מרובה מצלתה פוסלת ודייקה הסוגיא שאויר וצל השווים כשרה והיינו מלמטה, ומזה לומדים שמה שהם שווים מראה לנו שיש סכך מרובה על האויר למעלה. וא"כ דין צל במשנה ראשונה הוא דין שצל מלמטה הוא סימן שיש די סיכוך למעלה וא"כ משנה ראשונה מלמדנו שיעור בכמות הסכך. ולעומת זאת המשנה לקמן (כב.) מלמדנו עוד דין שסוכה שקנה עולה וקנה יורד מכיון שחמתה מרובה מן הצדדין פסולה והיינו מלמעלה, אבל אין זה משיעורי הסוכה. שיעור הסכך שייך במשנה הראשונה שכל ענינה לקבוע שיעורי סוכה גובהה ומספר דפנותיה.

ד. ישוב דברי רש"י בריש המס' (ב.)

כבר רבו הקו' על דברי רש"י בריש מסכתין שפירש שחמתה מרובה מצלתה פסולה מכיון שבטל ברוב "וכמי שאינו וע"ש הסך קרוי' סוכה." (א) למה בטלה ברוב, הלא רש"י ביאר (ט): שסך פסול בטל ברוב סך כשר אי לא מינכר ואינה נחשבת להיות בעין. ואמנם סך ואויר, קשה לומר שנחשב כבטל מכיון שהם ניכרים. (ב) ועוד מה מוסיף רש"י במה שכתב ונחשב כמי שאינו? ועי' בר"ן שביאר בדברי רש"י ש"לא רצה לומר שהסך המועט יהא בטל לגמרי ברוב המגולה ויהא כאילו אין שם סך כלל ... אלא מצלתה דלמטה קאמר שהיא בטלה לגבי חמתה שהיא מרובה הימנה...." אבל עדין הקו' במקומן שהצל והאויר ניכרים אהדדי וק' לומר שבטלים אחד בשני. ולולא דמיסתפינא הי' נל"ב שרש"י מבאר לנו המקור לשיעור הסך. הנה לכל שיעורי המשנה לומדים מקורן מסוגיות דלקמן, בריש המסכת דנים בשיעור כ' למעלה, ובדף ה' דנים במקור דין די' טפחים. אמנם שיעור רבוי צל אינה מוזכר בסוגיות, ובכלל לא דנו בה. הר"ן סובר ששיעורו הוא מדין פרוץ כעומד כפי ששמע לקמן (י:), ועוד ביאר שלגבי סוכה ה"עומד" היינו מדבר הנותן צל. כנראה שהבין בדעתו של רש"י שסובר שמקורו מדין רוב, ומה שבעינן רוב מלמטה אינו מטעם דבעינן רוב צל או אפילו צל השווה למטה, שהרי הצל הוא סימן גרידא. ולכן מבאר רש"י שממה שלא דנו במקור הדין, מוכרח שמיסוד על דין רוב או ע"פ דיני תורה בכל התורה, והיינו שאם אין רוב אינו נחשב כצל וכאילו שאין כאן הסימן שצריכים להכשיר כמות הסך. וז"ב מה שמוסיף ונחשב "כמי שאינו" דהיינו למרות שרש"י סובר שביטול ברוב אינו מסיר המיעוט לגמרי כאילו שאינו כדלמדנו במס' ביצה ג: (רש"י ד"ה אפילו באלף וכו'), כאן שמדובר בסימן שהתורה קבעה אם אין די צל מלמטה, הוי כמי שאינו. וכן מבואר מה שלא חוששים כאן לביטול דבר המינכר. הרי רש"י בעצמו כותב (ט: ד"ה בשחבטן) שבעינן שלא יהיו נראין בעין כדי לבטל דבר בחבירו. ולמה לא חשש לזה כאן. אמנם בסוגיין אליבא דרש"י צלתה מרובה מחמתה ה"ה סימן בלבד. ומה שמזכיר ביטול ברוב הרי זה המקור לשיעור, שאם בעינן צל הסך היינו שבעינן רוב צל כבכל התורה, והיינו שמיעוט צל כשאינו שאין לו חשיבות, ובסוגיין בקשר לסימן בודאי שאין למיעוט שום חשיבות שהרוב בלבד קובע הכשר סוכה כדקבעה התורה.

ה. סוכה תחת האילן (ט:)

בדין סוכה הנעשית תחת האילן שפסולה ומוקים רבא דינה בסוכה תחת אילן שצלתה מרובה מחמתה, אבל תחת אילן שחמתה מרובה מצלתה כשרה היא. ונחלקו רש"י אליבא דתוס', ובעלי התוס' ור"ן בדין. רש"י סובר שמדובר בסוכה שאינה כשרה ומשלים צל האילן לצל הסך וא"כ אם ע"י צל האילן צלתה מרובה מחמתה פסולה, אבל אם ע"י האילן עדיין חמתה מרובה, ומוסיפים עוד סך יש להכשיר הסוכה. אבל אם הסוכה כשרה, ה"ז מטעם שצל סך הסוכה מרובה מחמתה וכשרה היא בכל מקום, אפי' תחת האילן. הר"ן חולק וסובר שאפי' סוכה כשרה אם היא תחת האילן שצלתה מרובה מחמתה נפסלה הסוכה. וביאר שלדעתו כל אילן, מבטל ענפיו ועליו את כל מה שכנגדו מאחר שאינו מיצל על הסוכה, שעיקר הצל באותו מקום בא מצל אילן הגבוה.

ויל"ב במה נחלקו רש"י ובעלי התוס' והר"ן. הרי הר"ן סובר שסך מוגדר כדבר הנותן צל, ובפרט לאור דבריו הנ"ל שאפילו דין פרוץ כעומד אצל סך היינו פרוץ מצל סך לעומת מקום שממנו יורד צל הסוכה. וא"כ מסתבר שהר"ן יבאר שכל סך שאינו נותן צל אפילו אם מטעם שדבר שעומד מלמעלה ממנו אינו נותן לסך להצלו, אינו כלול בשיעור הסך שצריכים לסוכה כשרה. וזה מה שסובר הר"ן שצלתה מרובה היינו סיבה ולא סימן לכמות הסך שצריכים.

ונראה לפרש דברי רש"י לאור מה שבארנו בשיטתו שישנה ב' הלכות בדין צל סוכה. מצד א' צל הסוכה ה"ה סימן לשיעור סוכה ומאחר שנודע לן מבלי שום ספק שרוב הסוכה מכוסה בסך כשר, ל"ב צל סוכה ממש, ואפילו נמצאת מתחת לאילן, עדיין הסוכה כשרה. ומאידך, דין צל שרוב חמתה פוסל אפי' שמגיע מן הצדדים, אינו פוסל כאן שאין רוב חמה מגיע. ולכן אין שום סיבה לפסול סוכה כשרה אפי' אם אין סוכה מצל עליה מטעם שענפי האילן ע"ג אינם מרשים החמה להגיע אל הסך וממילא אינם נותנים סכך להצל.